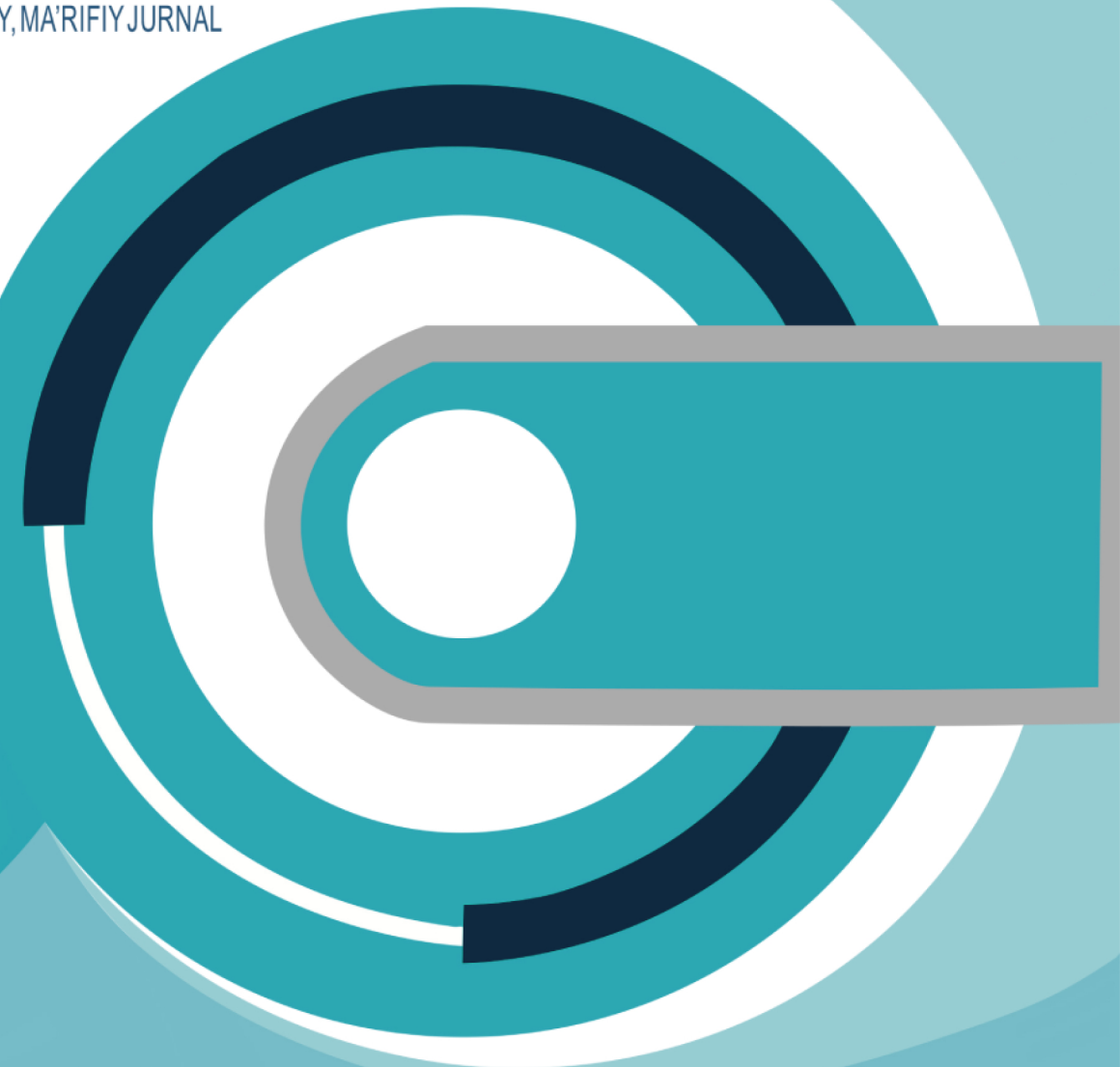

KASB-HUNAR TA'LIMI

ILMIY-USLUBIY, AMALIY, MA'RIFIY JURNAL

2023, № 7-son

KASB-HUNAR TA'LIMI

Профессиональное образование
Professional education

Ilmiy-uslubiy, amaliy, ma'rifiy jurnal
2023-yil, 7-son

Muassislar:

Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi,
Pedagogik innovatsiyalar, professional ta'lim
boshqaruv hamda pedagog kadrlarni qayta
tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti

Bosh muharrir: Z.Y.XUDAYBERDIYEV

Ijrochi direktor: H.SIROJIDDINOV

Tahrir hay'ati:

M.XOLMUXAMEDOV, R.X.JO'RAYEV,

A.Q.JALALOV, A.R.XODJABAYEV

J.SH.SHOSALIMOV, A.NABIYEV,

A.A.HASANOV, H.SIROJIDDINOV,

K.M.GULYAMOV

Jurnal 2000-yildan nashr etila boshlangan.
O'zbekiston matbuot va axborot agentligida
2007-yil 3-yanvarda qaytadan ro'yxatga olinib,
0109-raqamli guvohnoma berilgan.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Vazirlar
Mahkamasi huzuridagi Oliy Attestatsiya komissiyasi
tomonidan 2017 yil 29 avgustdagi 241/8 qarori
bilan Pedagogika fanlari bo'yicha dissertatsiyalar
yuzasidan asosiy ilmiy natijalarni chop etishga
tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

Manzil: 100095, Toshkent sh., Olmazor tumani

Universitet ko'chasi, 2-uy

Tel.: 90-979-75-89; 94-677-90-32;

E-mail: kasbhunartalimi@mail.ru,
ksbjurnal@inbox.uz.

Nashr uchun mas'ul

H.Sirojiddinov

Sahifalovchi:

I.Sirojiddinov

Tahririyat fikri muallif nuqtai nazariga to'g'ri
kelmasligi mumkin.

Tahririyatga yuborilgan maqolalar tahrir etilmaydi
va egasiga qaytarilmaydi.

Jurnaldan ko'chirib bosilganda "Kasb-hunar ta'limi"
jurnalidan olingani izohlanishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 25.11.2023-yil.

Bichimi 60x84 1/8

Bosma tabog'i 10. Adadi 60 nusxa.

Buyurtma "PROFIEDUPRESS" MChJ

bosmaxonasida chop etildi.

Korxona manzili: Toshkent shahri, Sirg'ali tumani,
Yangi Sirg'ali ko'chasi, 18-uy

МУНДАРИЖА

Узоков Ш.З. Инновацион ёндашув асосида талабаларнинг касбий-педагогик компетенциясини шакллантириш.....	3
Солиев Н.С. Понятия проектно-конструкторских компетенций у будущих инженеров на основе цифровых технологий.....	9
Эргашев Ж.Б. Необходимость совершенствования методической системы преподавания информатики в общеобразовательных школах.....	13
Karimov F.X. Salomatlikni optimallashtirish: o'rta yoshli erkaklar uchun samarali mashqlar rejimini ishlab chiqish.....	16
Primova G.G'. Didaktika ta'lim jarayonining bosh omillaridan biri sifatida.....	21
Akmalova M.Z. Yangi o'zbekistonda maktabgacha ta'lim tashkilotini boshqarish muammosi.....	25
Muxametov A.M. Jismoniy tarbiya va ommaviy sport sog'lomlashtirish mashg'ulotlarida yuklamalarni meyorlashtirish.....	31
Ashirov A.P. Ўқув-билиш фаолияти ва уни фаоллаштириш зарурияти.....	35
Умаров А.Г. Особенности формирования педагогической ответственности через развитие профессиональных компетенций у будущих учителей.....	41
Алиходжаева Г.С. Формирование сенсорных эталонов в дошкольном возрасте.....	45
Кенжаев Ш.Х. Нравственное и профессиональное воспитание будущих педагогов.....	49
Лафасов Б. Ўқувчилар касбий кўникмаларини ривожлантиришда робототехниканинг ўрни.....	55
Исмазова Н.И. Таълим жараёнида талабаларнинг экологик компетенциясини шакллантириш хусусиятлари.....	60
Усманова М.С. Алишер Навоий асарларидаги фитонимларнинг деривацион хусусиятлари.....	67
Мустафаева З.С. Обучение грамоте в дошкольных образовательных организациях.....	71
Djabbarov A.I. Yadro ulotirishda kuch sifatini rivojlantirish.....	77
Rustamova N.R. Raqamli texnologiyalar va vitagen ta'lim.....	82
Usmanova G.U. Uyushmagan yoshlarni kasb-hunarga yo'naltirish bo'yicha elektron axborot resurslari va ta'lim vositalaridan foydalanishning pedagogik shart-sharoitlari hamda imkoniyatlari.....	86
Xalikov F. Ta'lim tizimida testologiyadan foydalanishning nazariy asoslarini takomillashtirish imkoniyatlari.....	91
Рузиев Ш.И. Ўқув-билиш фаолияти ва уни фаоллаштириш моҳияти.....	101
Fayziyeva U.Y., Bo'ronboyeva Sh., Boyqulova P., Erkinova D. Alohida ehtiyojli bolalarga ko'rsatilayotgan xizmatlar sifatini oshirish.....	109
Arabboyev H. O'quvchilarni ommaviy sport sog'lomlashtirish jarayoniga tayyorlashning pedagogik modeli va metodikasi.....	114
Raxmanova M.U. Bo'lajak o'qituvchilarning o'quv va kognitiv kompetensiyasini rivojlantirishga yo'naltirilgan mustaqil ishlarni tashkil etishning pedagogik mexanizmlari.....	120
Kamolov E.R. Kaolinni boyitish jarayonini boshqarish sistemasining algoritmik strukturasini ishlab chiqish.....	128
Yakubova Sh.E. Sharq mutafakkirlar merosi asosida Talaba-yoshlarda pozitiv dunyoqarashni shakllantirish metodlari.....	133
Umirova G.Sh. Texnika oliy ta'lim muassasalari talabalarining boshqaruv kompetensiyasini rivojlantirish imkoniyatlari.....	137
Maxmudov M.J. Kreativ yondashuv asosida talabalarining kompozitsion qobiliyatlarini rivojlantirish.....	144
Файзуллаева Н., Паттаева Ш. Кредит-модул тизими шароитида таълим хизматлари бозорини ривожлантириш.....	151
Guliyev A. Talabalarining intellektual kompetentligini rivojlantirishning zarurati.....	157
Tajibaev J.X. Hududiy dizayn kod qoidalarni shakllantirish zaruriyati va qo'llanilish doirasi.....	162
Sarmanov O.B. Ishlab chikarish taъlimi ustasining kasбий kompetentligiga qўyiladigan talablar.....	166

Imamnazarov E.D. Bo'lajak muhandislarning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishda raqamli texnologiyalarning o'rni.....	171
Алимназаров О.М. Ўқувчиларнинг мустақил таълимини ташкил этишда электрон таълим ресурсларидан фойдаланиш методикаси.....	175
Таджибаев А.Б. Таълим тизимида ўқитувчиларнинг график компетенциясини ривожлантириш омиллари	178
Халилов Р.Ш. Интерпретация философских концепций и абстрактных идей в изобразительном искусстве.....	194
Xoliyorov B.H. Таълим ташкилотларининг кластерли ёндашув асосида ҳамкорлик фаолиятини ривожлантириш йўналишлари.....	190
Odilova H.Q. Fikrlash-tasavvur, idrok etish-bilish uzviyligini ta'minlashda maktabgacha yoshdagi bolalarni tevarak-atrofga ekologik munosabati muhim omili sifatida.....	195
Xoliqova R.M. Ona tili ta'limida o'quv topshiriqlari masalasi	199
Axmedova M.E. Modul-kredit tizimi uchun mustaqil topshiriqlar tuzish va foydalanishda metodik yondashuv.....	206
Begmatov R.R. Voyaga yetmagan yoshlar huquqbuzarligini oldini olishning pedagogik imkoniyatlari.....	212
Saydullayeva N. Kreativlik tushunchasi va uning shakllanishi.....	216
Ko'kiyev B.B. Talabalarni loyihalashtirish qobiliyatlarini rivojlantirish.....	221
Raxmonova M.X. Innovation yondashuv asosida boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy potensialini rivojlantirish texnologiyalari.....	226
Karshiyev J.A. Auditoriyadan tashqari mashg'ulotlar jarayonida talabalar ma'naviyatini rivojlantirishning zamonaviy shakllari.....	232
Fayzullayeva D.U. Bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarni o'qitish jarayonida smart texnologiyalardan foydalanish.....	237
Qayumova O. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ona tiliga oid lingvistik kompetensiyalarini takomillashtirishda xorij tajribasi.....	240
Umarova G.A. Integrativ yondashuv asosida ta'lim jarayonini tashkil etishning pedagogik zarurati.....	245
Ibragimova G.S. Umumiy o'rta ta'lim maktablarini boshqaruv jarayonini takomillashtirish texnologiyasi.....	251

KREATIV YONDASHUV ASOSIDA TALABALARNING KOMPOZITSION QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH

MAXMUDOV MIRALI JABBAROVICH

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Tasviriy san'at va dizayn kafedrası katta
o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada kreativ yondashuv asosida talabalarning kompozitsion qobiliyatlarini rivojlantirish, pedagogik faoliyatga tayyorlashning pedagogik imkoniyatlari, shart-sharoitlari va uning mazmuni, mohiyati, ahamiyati va zaruriyatiga oid ma'lumotlar yoritib berilgan bo'lib, kelajakda talabalarni pedagogik faoliyatini samarali tashkil etish omillari hamda talabalarning innovatsion faoliyati, interfaol ta'lim, innovatsion ta'lim texnologiyalari, talabalarda kreativlik qobiliyatlarini rivojlantiruvchi omillar bayon etilgan.

Kalit so'zlar. Kreativlik, faraz, refleksiya, metod, algoritm, mono ijod, multi ijod, mega ijod, didaktika, kompozitsiya, abstract, ob'ektiv, konsepsiya, innovatsion, strategiya, interfaol.

Bir qarashda ta'lim jarayonini kreativ g'oyalar asosida tashkil etish o'quv dasturida belgilangan talablardan chetga chiqishdan tasavvur qoldiradi. Biroq, kreativlik, ijodiy yondashish o'quv mashg'ulotlarini mavjud DTSga moslashtiradi. Qolaversa, o'qituvchilardan o'qitish jarayoniga nisbatan kreativ, ijodiy yondashuvni ta'minlashga xizmat qiladigan metod, usul va vositalar mashg'ulotlarni metodik jihatdan samarali, to'g'ri olib borilishini ta'minlaydi. Kreativlik o'quv-bilish faolligi sifatida ham tahlil etilishi mumkin. Binobarin, ba'zi o'quvchilar tanqidiy, tahliliy yoki ijodiy fikrlashni, boshqalar esa aniq ma'lumotlarga asoslangan bilimlarga ega bo'lishni afzal ko'radi, uchinchi guruh vakillari esa tabiatan kreativ va tanqidiy fikrlashga moyil bo'ladi. Shunga asoslangan holda o'qituvchilar har bir talabaning qiziqishi, qobiliyati, moyilligi, shuningdek, ularning o'quv-bilish uslubidan kelib chiqqan holda" (Tomlinson, 1999) ta'lim dasturlarini ishlab chiqish, o'quv manbalarini shakllantirishni o'z oldilariga maqsad qilib qo'ya olishlari kerak. Ta'lim jarayonidagi kreativlik talabalarda o'qishga qiziqishlarini orttiruvchi kreativ savollar tuzish, turli rasm, tasvir, jadval, diagramma, ramziy ifodalardan

foydalanish, ta'lim oluvchilarga bayon etilayotgan o'quv axborotlari bilan mutlaqo aloqasi bo'lmagan g'oyalar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlilikni topish kabi vazifalarni berish, kichik kichik guruhlarda ishlashlarini ta'minlash kabi harakatlarda aks etadi.

Shaxsda kreativ fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish uchun, eng avvalo, ularda tanqidiy fikrlash malakalarini shakllantirish talab etiladi. Ken Robinson (2011 y.) ta'kidlaganidek, kreativlik talabalarda "nafaqat yangi g'oyalarni ilgari surishini taqozo etishi, balki o'quv masalalari bo'yicha qarorlar qabul qilish, tahlil etish ko'nikmalarini ham shakllantira olishi lozim. Kreativlik jarayoni boshlang'ich g'oyalarni ishlab chiqish, ularni tadqiq qilish va tahlil etish, zarur bo'lsa ulardan voz kechishni ham o'z ichiga oladi. O'qituvchilar, shuningdek, ta'lim jarayoniga nisbatan kreativ yondashishda nafaqat o'quv fanlarini o'zlashtirishda yuqori natijalarga erishayotgan, kreativ fikrlashda ijobiy holatlarni qayd etayotgan talabalarga, balki ko'proq e'tiborni talab etadigan, ijodiy, kreativ fikrlash layoqatiga ega bo'lmagan ta'lim oluvchilarga ham birdek e'tiborni qaratishlari zarur[1].

Tasviriy san'at talabalarda ma'naviy

madaniyatning ajralmas qismlaridan biri hisoblangan badiiy madaniyatni uyg'un rivojlantirish, talabalarni milliy merosimiz va umuminsoniy qadriyatlar bilan oshno qilish, ijodkorlikka keng yo'l ochib berishdan iboratdir. Uning vazifalariga esa o'quvchilarda badiiy ijodiy qobiliyat, kuzatuvchanlik, tashabbuskorlik, mustaqillik, badiiy va estetik didni, ko'z xotirasini, chamalash qobiliyatini, tasviriy malakalarni, rang sezishni hamda fazoviy obrazli tafakkurni rivojlantirish, borliq va san'at asarlaridagi go'zalliklarni ko'ra bilish, san'at asarlarini o'qiy olishga o'rgatish ham kiradi.

Kreativlik (lot., ing. "create" – yaratish, "creative" yaratuvchi, ijodkor) individning yangi g'oyalarni ishlab chiqarishga tayyorlikni tavsiflovchi hamda mustaqil omil sifatida iqtidorlikning tarkibiga kiruvchi ijodiy qobiliyati ma'nosini ifodalaydi. Shaxsning kreativligi uning tafakkurida, muloqotida, his-tuyg'ularida, muayyan faoliyat turlarida namoyon bo'ladi. Kreativlik shaxsni yaxlit holda yoki uning muayyan xususiyatlari, zehni o'tkirligini tavsiflaydi. Shuningdek, kreativlik iqtidorning muhim omili sifatida aks etadi.

Amerikalik psixolog P.Torrens fikricha, "kreativlik muammo yoki ilmiy farazlarni ilgari surish; farazni tekshirish va o'zgartirish; qaror natijalarini shakllantirish asosida muammoni aniqlash; muammo yechimini topishda bilim va amaliy harakatlarning o'zaro qarama-qarshiligiga nisbatan ta'sirchanlikni ifodalaydi"[2].

Kreativ yondashuv deganda, ta'lim oluvchilarni faollashtiruvchi va mustaqil fikrlashga undovchi, ta'lim jarayonining markazida ta'lim oluvchi bo'lgan metodlar tushuniladi. Bu metodlar qo'llanganda ta'lim beruvchi ta'lim oluvchini faol ishtirok etishga chorlaydi. Ta'lim oluvchi butun jarayon davomida ishtirok etadi. Ta'lim oluvchi markazda bo'lgan yondashuvning foydali

jihatlari quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- asosiy e'tibor ijodiy ishga qaratilishi;
- ta'lim samarasi yuqori bo'lgan o'qish-o'rganish;
- ta'lim oluvchining yuqori darajada rag'batlantirilishi;
- ilgari orttirilgan bilimning ham e'tiborga olinishi;
- o'qish shiddati ta'lim oluvchining ehtiyojiga muvofiq lashtirilishi;
- ta'lim oluvchining tashabbuskorligi va mas'uliyatining qo'llab-quvvatlanishi;
- amalda bajarish orqali o'rganilishi;
- ikki taraflama fikr-mulohazalarga sharoit yaratilishi.

Kreativ yondashuv talabalarning bir-birlari bilan, o'qituvchi, dialog, ta'lim, ishbilarmon va rolli o'yinlar shaklida turli xil axborot manbalari bilan faol samarali hamkorligi, yangi ijtimoiy va professional tajribani o'zlashtirish uchun o'quv (kasbiy) vazifalarni hal etishga asoslangan aniq vaziyatlarni tahlil qilish sifatida ko'rib chiqiladi. Tadqiqotlarni tahlil qilish asosida kreativ o'qitish usullarining (metodlari) boshqa guruh usullaridan ajralib turadigan xususiyatlari aniqlandi:

- faoliyatning guruhviy tarkibi;
- talabalarni guruh faoliyatida o'quv va kasbiy vazifalarni hal qilishda o'zaro muloqotga jalb qilish: "talaba-talaba", "talaba-o'qituvchi", "talaba-kompyuter", "talaba-kitob"; o'zaro munosabatlar subyektlarining konstruktiv, teng huquqli muloqotiga yo'naltirilgan;
- turli madaniy matnlar (diagramma, grafik, formulalar, vazifa, ilmiy, badiiy matnlar, internet va boshqalar) bilan ishlashga yo'naltirilganligi;
- o'zaro hamkorlikning faol ishtirokchilari;
- natija olish uchun konstruktiv mahsulotni (natijalarni) va guruhlarining o'z-o'zini boshqarishini ta'minlaydigan ta'sir

doirasini tashkil etish;

- kreativ yondashuv usullarining gumanitar tabiati, kommunikativ vaziyatlarni yaratish, muhim kasbiy muammolarni hal qilish, ko'plab kasbiy pozitsiyalarning paydo bo'lishi va qabul qilinishi, refleksiya (guruhli va individual).

Didaktikaning asosiy masalalaridan biri talabalarning faolligini oshirishga yo'naltirilgan o'quv jarayonini tashkil etishdan iborat. Drapeau Patti "ta'lim jarayonini boshqarishda o'quvchilarning faollik darajasini farqlashning ikki: o'quvchining muhim vaqt ichidagi faoliyatini aniqlaydigan (o'quvchining harakat tizimi unga tayyor holatda beriladigan, masalan, algoritmlar asosida o'qitish); o'quvchilarni izlash muammolarni yechishga yo'llash (ular oldiga muammoli turdagi masalalarni qo'yish) shakllarini ajratishga e'tiborni qaratgan"[3].

Patti Drapeau nuqtayi nazariga ko'ra, kreativ fikrlash, eng avvalo, muayyan masala yuzasidan har tomonlama fikrlash sanaladi. Har tomonlama fikrlash talabalardan o'quv topshirig'i, masalasi va vazifalarini bajarishda ko'plab g'oyalarga tayanishni talab etadi. Bundan farqli ravishda bir tomonlama fikrlash esa birgina to'g'ri g'oyaga asoslanishni ifodalaydi. Mushohada yuritishda masala yuzasidan bir va ko'p tomonlama fikrlashdan birini inkor etib bo'lmaydi. Binobarin, bir va har tomonlama fikrlash kreativlikni shakllantirishda birdek ahamiyat kasb etadi. Ya'ni topshiriqni bajarish, masalani yechishda talaba yechimning bir necha variantini izlaydi (ko'p tomonlama fikrlash), keyin esa eng maqbul natijani kafolatlovchi birgina to'g'ri yechimda to'xtaladi (bir tomonlama fikrlash). Patti Drapeau "Agarchi o'zingizni kreativ emasman deb hisoblasangizda, hozirdanoq kreativ tafakkurni rivojlantirishga qaratilgan darslarni tashkil eta boshlashingizni maslahat beraman. Aslida, gap sizning ijodkor va

kreativ bo'lganingiz yoki bo'lmaganingizda emas, balki darslarni kreativlik ruhida tashkil etishingiz hamda yangi g'oyalarni amalda sinashga intilishingizdadir", deb ta'kidlaydi[4].

Ta'lim jarayonini oliygohlarda boshqarishning ikkinchi shakli talabalar faolligini oshirishga olib keladi. Hozirgi kundagi an'anaviy o'qitishni quyidagi asosiy xususiyatlari bilan tavsiflash ma'lum:

1. Yangi o'quv materiali deyarli to'laligicha o'qituvchi tomonidan og'zaki bayon etiladi (agar talabalar yetarli boshlang'ich bilimlarga ega bo'lsalar, u holda o'quv jarayonida suhbat usulidan ham foydalanish mumkin).

2. Darslik, asosan, uy vazifasini bajarishda qo'llanadi (ba'zan darslik o'rnini qisman maxsus tayyorlangan ma'ruza matnlari egallashi mumkin).

3. Talabalar bilimini nazorat qilish alohida og'zaki so'rovlar yoki nazorat ishlari yordamida amalga oshiriladi.

4. O'quv jarayonida ko'proq talabalarning mustaqil ishlashi deyarli sezilmaydigan o'qitishning frontal usuli qo'llanadi.

Kreativ yondashuv asosida talabalarning kompozitsion qobiliyatlarini rivojlantirish buning uchun tasviriy san'atda kompozitsiya qonun-qoidalarini bilish muhim hisoblanadi.

Kompozitsiya – lotincha «kompositie» so'zidan olingan bo'lib, to'qish, tuzish, joylashtirish, alohida qismlarni butun qilib birlashtirishni anglatadi.

Kompozitsiya haqidagi tushunchalar juda keng qamrovli va ma'nolarga ega bo'lgan tushunchadir. U barcha ijodiy jarayonlarga taalluqli bo'lib, deyarli hamma san'at turlarining asosini tashkil etadi. Kompozitsiya unsurlari musiqada ham, teatrdam ham fotografiyada ham, adabiyotda ham, haykaltaroshlik va albatta boshqa tasviriy san'at bilan aloqador sohalarda

mavjuddir.

Kompozitsiya unsurlari bo'lgan — mutanosiblik, muvozanat, yaxlitlik singari sifatlarni olib qarasak, ular har bir tabiat voqeliklarida mavjud ekanligini sezib olishimiz qiyin emas. Masalan, biz oddiy daraxtni ko'rib ham undagi go'zallikdan hayratlanishimiz tabiiy. Chunki har bir narsa ma'lum tamoyil va qonuniyatlar ichida mavjuddir. Ularning shakl o'lchamlari, tuzilishi o'zaro mutanosib ko'rinishlar kasb etishi unda kompozitsion mutanosiblik, shakl tuzilishidagi muvozanatning mavjudligidan darak beradi. Bunday misolni tabiatdagi barcha jismlarga tadbiqan keltirib o'tsak, ko'p narsani anglab olishimiz yengil kechadi. Buning ma'nosi shundan iboratki, demak kompozitsiya qanday shakl va mazmunda bo'lmasin, avvalambor u tafakkur mahsulidir. Buni badiiy ijodning xususiyatlaridan kelib chiqqan holda tushunishimiz ma'qul. Chunki tabiatdagi tayyor shakllar bilan badiiy ijod mahsuli bo'lgan shakllarni o'zaro farqlashimiz darkor.

Ma'lumki kompozitsiya tushunchasining barcha san'at turlariga aloqador umumiy jihatlari va shuningdek, har bir sohaga oid o'ziga xos jihatlari bor. Ularni atroflicha o'rganish, tahlil qilish talabalar ijodiy faoliyatining o'sishida muhim ahamiyat kasb etadi. Kompozitsiyani uning qonuniyatlarini o'rganish nazariya va amaliyotga bo'linishi tabiiy bo'lib, uni yaxshi o'zlashtirish uchun nafaqat yillar, balki asrlar davomida bu sohada yaratilgan nazariyalar va tajribalarning tub mohiyatini anglab, o'qib o'rganish kerak. Amaliyotda qo'llay bilish ham muhimdir. Shuni ham unutmaslik kerakki, maktab va o'quv yurtlarida dars beruvchi mutaxassis, rassom-pedagog kompozitsiyaga oid bilimlar bilan to'la qurollangan bo'lishi kerak. Chunki bolalarga rasm chizish sirlarini o'rgatish jarayonining ko'p qismi mavzuli rasmlar chizish amaliyoti bilan uzviy holda olib

boriladi. Ma'lumki kompozitsiya so'zi orqali rassomlar badiiy tasviriyl san'at asarining barcha qismlarining o'zaro munosabatlarining qonuniyatini tushunadilar. Ayrim shunday bog'liqliklar albatta ko'z orqali ko'rib anglashiladi (son jihatlari), boshqalari esa (sifat jihatlari) idroklash, fikrlash orqali qabul qilinadi.

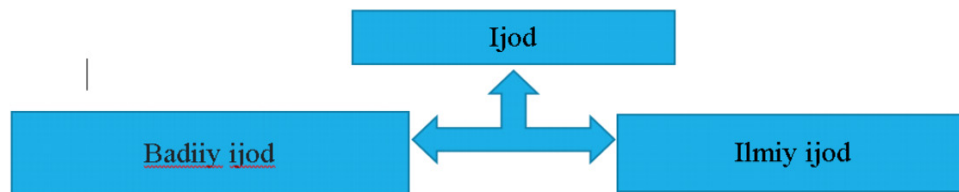
Talabalarni pedagogik kasbiy faoliyatga tayyorlash va ularda ijodkorlikni tarkib toptirish sohasida fundamental tadqiqotlarni amalga oshirgan olim Sh.Sharipovning fikricha, ijodkorlik shaxsda mustaqil fikrlash sifatlari namoyon bo'lishining eng asosiy va faol shakli hisoblanib, uni quyidagi belgilariga ko'ra tasniflash mumkin: ijod turi (texnik, texnologik, tashkilotchilik, iqtisodiy, ijtimoiy, ma'naviy, pedagogik, didaktik, kasbiy, aralash); ijod darajasi (mono ijod, multi ijod, mega ijod); ijod qamrovi (ixtisoslik, mutaxassislik, bilim sohasi, tarmoqlararo, milliy, mintaqaviy, mintaqalararo, xalqaro); ijodning davomiyligi (qisqa muddatli, o'rta muddatli, uzoq muddatli); ijodning shakli (innovatsion, ilmiy-tadqiqotchilik, ta'limiy, investitsion, aralash); umumiy jihatlari ko'ra (yangi g'oyalarni hayotga tatbiq etish; prinsipial jihatdan yangi yechimlarni ilgari surish; yangilikni amaliy qo'llash); yaratilgan ijod mahsulining ma'nosi va murakkabligiga ko'ra ratsionalizatorlik taklifi; ixtiro; kashfiyot o'ziga xos ahamiyatga ega sanaladi. Kreativlikni tasniflashga doir yuqoridagi yondashuvdan ma'lum bo'ladiki, ijodkorlik hamma vaqt subyektning ijodiy faoliyatini talab etadi. Shu bilan birga mazkur tushunchaga berilgan ta'riflardan ijodkorlik hodisasini izohlash murakkab ekanligi anglanadi. Kreativlikni rivojlantirish ijodiy jarayonni tashkil etish, shaxsning ijodiy salohiyati, ijodiy fikrlash, ijodiy faollik, ijodiy qobiliyat va ijodiy faoliyatni tarkib toptirish bilan o'zaro aloqador ekanligini ko'rsatdi[5].

Badiiy ijod kreativ faoliyatning ajralmas

qismidir. Badiiy ijodsiz kreativ faoliyatni amalga oshirish mumkin bo'lmaydi. Ijod tushunchasi nazariy tafakkurning mohiyatini mazmunan aniqlash imkonini beradi. Aynan

nazariy tafakkur shaxsning amaliy faoliyati va inson ruhiyati shakllanishi orasida bog'lovchi bo'libgina qolmay, u ijodiy jarayon hamdir.

Ilmiy ijod - bu ilmiy bilishni rivojlantirish,

1-rasm. Ijod turlari.

yangi ilmiy bilim olish va undan foydalanish, ilmiy bilimni yangi qonunlar va qonuniyatlar, yangi ilmiy prinsiplar va nazariyalar, inson faoliyatining har xil sohalaridagi amaliyotga faol chiqishlar bilan boyitish bilan bog'liq bilish va bunyodkorlik faoliyatidir.

Ilmiy ijod - bu asosiy jihat o'rganilayotgan hodisalar va jarayonlarning, ularning harakat va rivojlanish qonunlarining mohiyatini abstrakt tushunchalar, sxemalar, formulalar, tenglamalar va hokazolar shaklida ifodalashdan iborat bo'lgan ob'ektiv voqeyelikni sub'ektiv aks ettirishdir. Inson ijodiy ilmiy tadqiqotlar yordamida o'zini qurshagan olamga epistemologik jihatdan faol, muttasil ravishda chuqur va keng kirib boradi. Ilmiy kashfiyot ilmiy ijodning muhim jihat bo'lib, u ilmiy tadqiqot ob'ekti haqida yangi sifatli axborot olish, yangi qonunlar, gipotezalar va nazariyalarni aniqlash, fanning yangi sohaları haqida ma'lumotlar olishda namoyon bo'ladi. Fanni ijodiy, faol rivojlantirish - hozirgi zamon ijtimoiy taraqqiyotining ajralmas jihatidir. Dolzarb ilmiy muammolarning yechimini topishga nisbatan ijodiy, o'ziga xos yondashuv ko'pgina hozirgi zamon ilmiy tadqiqotlariga xos xususiyatdir[6].

Agarda pedagog talabalardan «Kompozitsion bog'liqlikni ta'riflab berish»ni talab qilish o'rniga, «Kreativ yondashuv o'rtasidagi bog'liqlikning

barcha turlarini keltirish»ni so'rashi lozim bo'lsa, natijada talabalar ham mavjud bilimlarni umumlashtirish, ham yangi fikr va g'oyalarni ilgari surish imkoniyatiga ega bo'ladi. Pedagoglar birinchi yo'lni qo'llash - talabalarda kreativlik ko'nikmasini shakllantirishda yosh o'qituvchilarning «Kreativlik xaritasi»dan foydalanishlari maqsadga muvofiqdir. Ikkinchi yo'l - amaliy kreativ fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish. Pedagoglar talabalarda kreativ fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirishda ko'rsatmali metod va usullardan foydalanadilar. Bu o'rinda savollardan foydalanish faqat qisqa muddatda yordam berishi mumkin, u talabalarda interfaollik va kirishimlilikni rivojlantirmaydi. Uchinchi yo'l - kreativ faoliyat jarayonlarini tashkil etish. Mazkur yo'lda talabalarni muammoni yechish va innovatsion g'oyalarni ilgari surish jarayonida kreativ, ijodiy fikrlashga urg'u beriladi. Mazkur jarayonlarda kreativ metod va usullar faol qo'llanilmasa-da, kreativ fikrlash yuz beradi. Natijada ushbu jarayonda ko'p tomonlama fikrlash, mushohada yuritish ro'y beradi. To'rtinchi yo'l - kreativ mahsulot (ishlanma) lardan foydalanish. Bu yo'lni tutishda pedagog talabalarga «kompozitsiya» mavzusida Power Point dasturi yoki multimedia vositalari yordamida taqdimotni yaratish topshirig'ini berishi

mumkin. Taqdimotni tayyorlash jarayonida talabalarda kreativ fikrlash ko'nikmalari faol rivojlanadi. Talabalar o'zlarining kreativ fikrlash qobiliyatlarini qulay muhitda to'la namoyon qilishlari mumkin. Agar talabalarda muvaffaqiyatsizlikka uchrash qo'rquv hissi mavjud bo'lsa, fikrni noto'g'ri ifodalashdan hadiksirasalar, tanqidga uchrashdan qo'rqisalar, bunday vaziyatda ularda kreativ fikrlash ko'nikmalarini samarali shakllantirish yoki rivojlantirish mumkin bo'lmaydi. Talabalarda kreativlikni odatga aylantirish orqaligina kreativ fikrlash ko'nikmasini muvaffaqiyatli shakllantirish mumkin. Bu jarayonda ular tomonidan mavzu mazmunining puxta anglanishi va kreativ fikrlash ko'nikmalarini baholashda qo'llaniladigan metod va vositalar muhim ahamiyat kasb etadi. Kreativ fikrlash ko'nikmasini mashq qildirish natijasida talabalar faqatgina o'rnatilgan aloqalarga tayanibgina qolmay, balki miyada yangi, ma'noga boy aloqalarni o'rnatish, yangi g'oyalarni ishlab chiqish va yangicha fikrlashga moyil bo'ladilar. Doimiy ravishda olib borilgan mashqlar natijasida yangicha kreativ fikrlash odatiy va avtomatik xarakterga ega bo'ladi. Inson miyasi doimo to'g'ri ishlashga odatlangan, ya'ni miya uchun faqat birgina to'g'ri javob mavjud bo'ladi. Vaholanki, bu kreativlik emas. Kreativlik – talabalarning o'z qarashlarini himoya qilish jarayonida barcha javoblar to'g'ri bo'lishi mumkin degani. Kreativlik muhitiga singib ketish sanaladi. Shu sababli kreativ fikrlashni odatga aylantirish uchun talabalar mazkur jarayonga ishonch bilan qaray olishlari lozim. Talabalarning kreativlik qobiliyatlari rag'batlantirilsa va samimiy muhit yaratilsagina, ular kreativ fikrlashni odatga aylantira oladilar. Kreativ muhitda o'qituvchi va talabalar boshqalarga nisbatan samimiy munosabatda bo'lish va ularning fikr mulohazalarini hurmat qilishni o'rganadilar.

Xato qilish yoki muvaffaqiyatsizlikka uchrashdan qo'rqish, haddan tashqari baholarga e'tibor qaratish, boshqalardan ajralib turish, mensimaslik va tanqidga uchrash, kamsitilishdan qo'rqish kabi hislatlar talabalarda kreativlikni shakllantirishga to'sqinlik qiladi. Har qanday ko'nikmani shakllantirish mumkin bo'lganiday, kreativ fikrlash qobiliyati yoki ko'nikmasini ham rivojlantirish mumkin. Bu talabalarga ham taalluqli bo'lib, kreativlik ustida ishlash talabalarga noodatiy tarzda fikrlashga yordam beradi. Biroq talabalarni ruhlantirish va kreativ bo'lishga undash o'qituvchining qay darajada malakali ekanligiga bog'liq[7].

Olib borilgan kuzatishlar natijasida quyidagi xulosalarni chiqarish mumkin:

1. Talabalarning pedagogik ehtiyojlari, qiziqishlari, alohida ahamiyatga ega bo'lgan yo'nalishlarini tizimli tarzda o'rganish, bunda ularning kreativ faoliyatni tashkil etishida uchraydigan kontrsuggestiv, tezaurus va interaksion baryerlarni bartaraf etishning samarali yo'llarini belgilash lozim.

2. Talabalarning kreativ qiziqishlari va ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiladigan g'oyalar, konsepsiyalar hamda ilg'or pedagogik tajribalar asosida o'qitish jarayonini tashkil etish kreativlikni rivojlantirishga nisbatan mazmunli faoliyatli yondashuvni shakllantirishga xizmat qiladi. Talabalarning kreativlik ko'nikmalarini rivojlantirish asosida ulardagi ixtisoslashgan, ya'ni pedagogik kreativlik kompetentligini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish, bunda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, innovatsion strategiyalar, interfaol ta'lim metodlari va texnologiyalaridan keng foydalanish maqsadga muvofiq.

3. Mutaxassislar ta'kidlashicha, oliy ta'lim muassasalarida talabalar kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirishning reproduktiv, ijodiy-izlanish va novatorlik bosqichlari

samaradorligini ta'minlashga xizmat qiluvchi ijodiy yo'naltirilgan ta'lim dasturlarini ishlab chiqish hamda talabalarning kreativ ko'nikma va malakalari rivojlanishining o'zgarishini baholab borish lozim. Oliy ta'lim muassasalari pedagog kadrlarining kreativ kompetentligini uzluksiz rivojlantirishga yo'naltirilgan o'qitish dasturlarini va texnologiyalarini takomillashtirib borish talabalarning kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi zamonaviy axborot-metodik ta'minotni yaratish jarayoni samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Xulosaqilibaytganda, kreativ yondashuv asosida talabalarning kompozitsion kreativlik qobiliyatlarining shakllantirishda alohida ahamiyat kasb etadi hamda ularda kreativlikni

rivojlantirishga yo'naltirilgan interfaol o'qitish jarayoni o'zining muayyan mazmuni, vositalari, pedagogik shart-sharoitlari, xususiyatlari va usullariga ega bo'lishi shart. Talabalarning pedagogik ehtiyojlari, qiziqishlari, alohida ahamiyatga ega bo'lgan yo'nalishlarini tizimli tarzda o'rganish, bunda ularning kreativ faoliyatni tashkil etishda uchraydigan psixologik to'siqlarni bartaraf etishning samarali yo'llarini belgilash lozim bo'ladi. Talabalarning kreativ qiziqishlari va ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiladigan g'oyalar, kontseptsiyalar hamda ilg'or pedagogik tajribalar asosida o'qitish jarayonini tashkil etish kreativlikni rivojlantirishga nisbatan mazmunli-faoliyatli yondashuvni shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- [1]. Latifa Qorayeva. Kreativ yondashuv asosida o'quv dasturlari va o'quv manbalarini yaratish. Fan, ta'lim va amaliyot integratsiyasi. Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi. ISSN: 2181-1776.
- [2]. Барышева Т.А., Жигалов Ю.А. Психолого-педагогические основы развития креативности – Санкт-Петербург: СПбГУТД, 2006.
- [3]. Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014. – p. 4.
- [4]. Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014. – p. 4.
- [5]. Hamroyeva Maxfuza, & Radjabova Nozima (2022). Kreativ yondashuv asosida talabalarni ijodiy faoliyatga tayyorlashning pedagogik imkoniyatlari. Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS), (Special Issue 1), 62-65.
- [6]. I.B.Kamolov. Talabalarga amaliy san'atni o'rgatishda kreativ loyihalashtirishni faollashtirish nazariyasi va metodikasi. pedagogika fanlari doktori (dsc) dissertatsiyasi avtoreferati. Toshkent.-2023.-13-b.
- [7]. Sadixanov Akmaljon Arapovich. (2023). Talabalar kreativlik jihatlarini rivojlantirishning samarali yo'llari. Science and innovation, 2 (Special Issue 5), 633-637. doi: 10.5281/zenodo.7994751.
8. Holmurotovich, M. K. (2019). Implementation of independent educational activities of students. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 7(12), 21-28.
9. Muratov, H. (2021). The importance of organization and management independent education in the learning process. Збірник наукових праць ЛОГОС. <https://doi.org/10.36074/logos-09.04.2021.v2.40>
10. R.R. Jabbarov. Patterns in applied art of the uzbek folk // European Journal of Arts, 2023, №1. – С.11–14. DOI: <https://doi.org/10.29013/EJA-23-1-11-14>
11. Jabbarov Rustam Ravshanovich. (2022). Tasviriy san'atda manzara kompozitsiyasini o'qitish orqali talabalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish. International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences, 2(4), 145–153. Retrieved from <http://ijpsss.iscience.uz/index.php/ijpsss/article/view/335>
12. Султанов, Х. Э., Худайбердиев, П. У., & Собиров, С. Т. (2017). Непрерывное образование в Узбекистане как требование времени. Молодой ученый, (4), 385-389.
13. Ismatov, U. S. (2020). Tasviriy san'at darslarida grafik materiallarda ishlashga o'rgatish (guash bo'yog 'i misolida). Academic research in educational sciences, (2), 355-360.
14. Султанов, Х. Э., Марасулова, И. М., Махмудов, М. Ж., & Бахриев, И. С. (2020). На пути совершенствования изобразительного искусства в непрерывном образовании: из опыта работы. Academic research in educational sciences, (4), 231-237.
15. Eralievich, S. K. (2020). The importance of a cluster in achieving efficiency of educational quality. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 8(11), 3.
16. Султанов, Х. Э., & Муратов, Х. Х. (2020). Педагогик таълим инновацион кластери орқали ўқув жараёни ва амалиётнинг самарали интеграциясини таъминлаш. инновации в педагогике и психологии, (SI-3).
17. Baymetov, B. B., & Muratov, X. X. (2021). Tasviriy san'atdan amaliy mashg'ulotlarida talabalarning tasvirlash mahoratlarini takomillashtirish texnologiyalari. Science and Education, 2(1), 349-356.
18. Nishanbekovich, N. U., & Kosbergenovich, A. S. (2023). Auture fine art teachers, modern pedagogical technologies, professional competence development. current research journal of pedagogics, 4(04), 48-52.
19. Nishonbekovich, N. U. (2023). Pedagogical conditions for the development of professional training of a fine arts teacher. current research journal of pedagogics, 4(03), 53-57.